

19.1.2015

Dnro 3082/4/14

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esittelijä: Tarkastaja Reima Laakso

VANGIN TURVATARKASTUS

1

KANTELU

Kantelija arvosteli kirjeessään vankilan vartijoiden menettelyä turvatarkastuksen yhteydessä. Kirjeen mukaan hänet oli viety osastolta eristysosastolle suorittamaan kolmen vuorokauden yksinäisyysrangaistusta. Kantelija kertoi kävelleensä eristysosastolle ja käyttäytyneensä rauhallisesti. Kertomansa mukaan hänet oli riisutettu osaston käytävällä alasti 6-8 vartijan edessä. Kirjeen mukaan osaston käytävällä on kameravalvonta. Kantelija kertoi kokeneensa tilanteen ahdistavana, nöyryyttävänä ja ihmisarvoa loukkaavana. Hänen mielestään riisuttaminen olisi voinut tehdä kahden vartijan toimesta rundikopissa, jossa ei ole kameravalvontaa. Kantelija pyysi laillisuusvalvojaa puuttumaan kyseiseen menettelyyn, joka on hänen kertomansa mukaan vankilan tapa.

2

SELVITYS

Kirjeessä kerrotun tutkimiseksi vankilan johtajalta pyydettiin selvitys ja vankilaa pyydettiin lähettämään kopiot asiakirjoista, jotka koskivat kantelijan eristämistä.

Johtaja kertoi antamassaan selvityksessä kyseessä olleen vankeuslain 16 luvun 3 §:n mukaisen turvatarkastuksen. Selvityksen mukaan kantelija oli käyttäytynyt sopimattomasti henkilökuntaa kohtaan ja niskoitellut. Ennen eristysosastolle sijoittamista hänelle oli selvityksen mukaan tehty turvatarkastus. Kurinpidollisena seuraamuksena kantelijalle määrättiin kolme vuorokautta yksinäisyyttä ehdottomana.

3

RATKAISU

3.1

Oikeusohjeita

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua ilman laissa säädettyä perustetta. Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu.

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. Vankeuslain 1 luvun 6 §:n 3 momentin mukaan vankeinhoitolaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Tässä asiassa tapahtuneilla puuttumisilla henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on lakiperusta vankeuslaissa. Selvää myös on, että tulo- ja turvatarkastusten yhteydessä vanki on mahdollista velvoittaa vaihtamaan vaatteensa, missä yhteydessä vanki joutuu riisuuntumaan alasti.

Vangin turvatarkastuksesta säädetään vankeuslain 16 luvun 3 §:ssä seuraava.

Vanki saadaan vankilassa, sen alueella ja kuljetuksen aikana tarkastaa turvallisuudesta huolehtimiseksi, järjestyksen turvaamiseksi tai omaisuuden suojelemiseksi (vangin turvatarkastus).

Vangin turvatarkastuksessa voidaan metallinilmainta, muuta teknistä laitetta tai koulutettua koiraa käyttäen, vaatteita tunnustelemalla taikka muulla vastaavalla tavalla tarkastaa vanki sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan esinettä tai ainetta:

- 1) jolla voidaan aiheuttaa vaaraa henkilön turvallisuudelle tai vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle;
- 2) joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen; tai
- 3) jonka hallussapito on muuten laissa tai lain nojalla kielletty.

Vanki voidaan 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa.

3.2

Laillisuusvalvojan aiemmat kannanotot

Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen kiinnitti kanteluasian (1215/4/09) selvitys- ja lausuntopyynnössään huomiota Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön, jossa on katsottu, että esimerkiksi vangin riisuttaminen muiden vankien nähden ilman näkösuojaa (Malenko v. Ukraina -tuomio (19.2.2009) kohta 61) tai toista sukupuolta olevan henkilön läsnä ollessa (Valašinas v. Liettua -tuomio (24.7.2001) kohta 117) samoin kuin useiden vartijoiden läsnäolo ja heidän epäasiallinen kielenkäyttö toimenpiteen yhteydessä (Iwańczuk v. Puola (15.11.2001) kohdat 54–59) voi osoittaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklassa turvattujen oikeuksien vastaista toimenpiteen nöyryyttävää tai halventavaa luonnetta. Oikeusasiamies pyysi tuolloin vankilaa selvityksessä ja lausunnossa kiinnittämään erityistä huomiota tarkastuksen toimittamisen perusteisiin, toimittamistapaan (esimerkiksi mahdolliseen näkösuojaan), läsnä olevien vartijoiden lukumäärään ja käytökseen.

Laitoksen antaman selvityksen mukaan vankilan tulotarkastuksessa ei ole milloinkaan läsnä useampia vankeja tarkastuksen aikana, eikä tarkastustilaan näe muualta. Naisvartijoita ei ole paikalla muuten kuin erikseen naisvankeja tarkastamassa. Vastaanotto-osastolla työskentelee 4–5 vartijaa. Tulotarkastuksen suorittaa normaalisti kolme vartijaa, joskus 2–5 vartijaa. Erikoistapauksissa kuten vastaanotettaessa varmuusosastolle sijoitettavia vankeja saattaa tulotarkastuksessa olla läsnä myös muita vartijoita (kuljettavat vartijat ja varmuusosaston vartijoita). Selvityksen mukaan tarkastukset pyritään suorittamaan mahdollisimman asianmukaisesti ja provosoimatta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön (aik. Rikosseuraamusvirasto) lausunnossa todettiin muun muassa, että vankeuslaissa ei ole säädetty tulo- ja turvatarkastuksissa läsnä olevan henkilökunnan määrästä. Ottaen huomioon riisuttamisen luonteen tulisi toimenpiteeseen osallistuvan henkilökunnan määrään kiinnittää huomiota.

Rikosseuraamusviraston mukaan normaalitilanteen mukaista henkilökuntavahvuutta - - - vankilassa ei voitane pitää kohtuuttomana. Turvallisuussyyt voivat puoltaa useamman valvontahenkilökuntaan kuuluvan henkilön läsnäoloa. Vankilan johtajan oli asian selvittelyn yhteydessä todennut keskushallintoyksikölle, että vaikka turvallisuussyyt edellyttävät useamman vartijan läsnäoloa, voidaan riisuttaminen hoitaa niin, että kaikki vartijat eivät osallistu siihen. Johtajan mukaan sermi tai muu vastaava tilanjakaja vastaanottotiloissa ei ole tarpeen, koska ovi tilaan, jossa vanki riisutetaan, voidaan sulkea.

Tuolloin käsillä olleessa kantelussa oli kyse lähinnä siitä, oliko riisuuntumista edellyttävässä tarkastuksessa ollut läsnä liikaa vankeinhoitohenkilökuntaan kuuluvia. Oikeusasiamiehelle annetuissa selvityksissä ei otettu lähemmin kantaa siihen, kuinka monta henkilöstöön kuuluvaa oli läsnä kantelijan tarkastuksissa. Kantelijan väitettä kahdeksan ja viiden vartijan läsnäolosta ei ollut myöskään kiistetty.

Oikeusasiamiehen mukaan myös yleispiirteisempi alastoman kehon tarkastelu merkitsee puuttumista ruumiilliseen koskemattomuuteen ja intimitteettisuojaan. Tällaisen puuttumisen syvyyteen tai merkittävyyteen vaikuttavat olennaisesti tarkastukseen liittyvät olosuhteet. Edellä viitatussa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä oli kiinnitetty huomiota eräisiin olosuhteisiin, jotka voivat tehdä tarkastuksesta sen kohteelle halventavan tai epäinhimillisen.

Oikeusasiamies Jääskeläinen totesi tuolloin kannanottonaan seuraavan.

”Pidän --- vankilan menettelyä arvostelulle alttiina vankeuslain 1 luvun 6 §:n 3 momentin suhteellisuusperiaatteen ja vähimmän haitan periaatteiden kannalta. Mielestäni 8–10 vankeinhoitolaitoksen henkilöstöön kuuluvan osallistuminen vangin tarkastukseen ei voi olla välttämätöntä. Näin usean henkilön osallistumiselle tarkastukseen ei ole saamissani selvityksissäkään osoitettu olevan pakottavaa esimerkiksi toiminnallista tai vankilan turvallisuuteen liittyvää perustetta.

Vankeuslain mukaan henkilöntarkastus ja muun kuin terveydenhuoltohenkilöstöön kuuluvan suorittama henkilönkatsastus tehdään todistajan läsnä ollessa. Laissa ei säädetä todistajan läsnäolosta turvatarkastuksissa, eikä minkään tarkastustyypin kohdalla siitä, kuinka monta itse tarkastuksen suorittajia tulee tai voi olla. Käsitykseni mukaan vankilassa suoritettavissa erilaisissa tarkastuksissa on yleensä riittävää, että läsnä on kaksi vankeinhoitoviranomaisen henkilöstöön kuuluvaa henkilöä, joista toinen suorittaa itse tarkastuksen ja toinen on läsnä todistajana. Vangin tarkastukseen ei tulisi osallistua enempää vankeinhoitolaitoksen henkilöstöä kuin mikä on perusteltua vankeuslain 1 luvun 6 §:n 3 momentin mukaisen suhteellisuus- ja välttämättömyysperiaatteen kannalta. Vankilan turvallisuuteen liittyvät tarpeet voidaan toteuttaa ilman, että muilla mahdollisesti lähettyvillä olevilla vartijoilla on suoraa näköyhteyttä tarkastukseen. Toisin sanoen silloin, kun turvallisuussyyt edellyttävät useamman vartijan läsnäoloa tarkastustilanteessa, voidaan toimenpiteen aiheuttamaa vangin oikeuksiin puuttumisen astetta vähentää sillä, että muut vartijat ovat esimerkiksi oven, sermin tai muun näköesteen takana.”

Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen on myös antamassaan vankilaa koskeneessa päätöksessä (1473/4/11) ottanut kantaa vangin riisuttamiseen turvatarkastuksen ja henkilöntarkastuksen yhteydessä. Kyseiseen kanteluun saadun selvityksen mukaan kantelijalle oli tehty yksi henkilöntarkastus ja useita turvatarkastuksia. Henkilöntarkastuksesta oli tehty päätös ja pöytäkirja. Perusteena oli ollut epäily siitä, että vanki pitää hallussaan luvattomia aineita tai esineitä. Muut tilanteet, joissa kantelija oli lapsitapaamisen jälkeen velvoitettu riisuuntumaan, olivat selvityksen mukaan olleet turvatarkastuksia. Niistä oli päättänyt kulloinkin paikalla ollut valvontatehtävissä ollut virkamies. Turvatarkastuksen yhteydessä on mahdollista velvoittaa vanki vaihtamaan vaatteensa, missä yhteydessä vanki joutuu riisuuntumaan alasti.

Kanteluasiaan antamassaan lausunnossa Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus totesi muun muassa, että alasti riisuttaminen niin turvatarkastuksen kuin henkilöntarkastuksen yhteydessä henkilökunnan läsnä ollessa puuttuu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyden suojaan. Henkilöntarkastusten osalta laissa on säännös siitä, että alasti riisutettaessa tarkastuksen suorittajan ja todistajan on oltava samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Vaikka tältä osin ei ole vastaavaa säännöstä turvatarkastusten osalta, voidaan alasti riisuttamista kameravalvonnassa pitää aluekeskuksen mukaan ongelmallisena, koska valvomossa voi olla töissä toista sukupuolta oleva henkilö. Vankila oli aluekeskuksen mukaan aiheellisesti muuttanut käytäntöään siten, että vankeja ei riisuteta kameravalvonnassa.

Tuolloin käsillä olleessa asiassa ei ollut tietoa siitä, kuinka paljon kantelijan riisuttamiseen käytetyssä tilassa oli ollut läsnä henkilökuntaa. Aluekeskus piti näköesteiden käyttämistä perusteltuna niin, että kaikki tilassa olevat vartijat eivät seuraa riisuttamista. Riisuttamista ei aluekeskuksen mukaan myöskään tule suorittaa tilassa, johon ulkopuolisella on näköyhteys.

Oikeusasiamies Jääskeläinen totesi tuolloin kannanottonaan seuraavan.

”Erottelu turvatarkastuksen ja henkilöntarkastuksen välillä on asiassa keskeistä. Henkilöntarkastus on puuttuvampi toimenpide ja sitä on säännelty selvästi yksityiskohtaisemmin. Turvatarkastus ei mahdollista kehon yksityiskohtaista tarkastelua. Fyysisesti puuttuvat tai hyvin intiimiä visuaalista tarkastelua tarkoittavat tarkastukset edellyttävät henkilönkatsastuksen edellytysten täyttymistä (ks. päätökseni dnro 3646/2/07). - - - Kyse on näin rajanvedosta turvatarkastuksen ja henkilöntarkastuksen välillä.

- - -

Vankilan lapsitapaamista koskevan ohjeen mukaan tapaamisen jälkeen vanki tarkastetaan. Ohjeessa ei täsmennetä sitä, tarkoitetaanko tarkastamisella henkilöntarkastusta tai turvatarkastusta. Käsitykseni mukaan kyse voi lähtökohtaisesti olla vain turvatarkastuksesta, koska henkilöntarkastuksia ei voida tehdä säännönmukaisesti, ilman erillistä yksilöityä perustetta. Henkilöntarkastuksen tarpeellisuus tulee arvioida kussakin tilanteessa ja kunkin vangin kohdalta erikseen (HE 263/2004 vp, s. 195). Oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on myös katsottu, että henkilöntarkastuksia ei voida suorittaa pistokoemaisesti valitsemalla tapaamisten jälkeen tarkastettavat vangit sattumanvaraisesti.

Turvatarkastuksia vankilassa koskeva sääntely on väljää. Laista ilmenee selvästi, että turvatarkastuksen yhteydessä vanki voidaan velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa. Tarkoituksena on kiellettyjen aineiden ja esineiden löytäminen. Laissa tai sen esitöissä ei ole säädetty tämän lähemmin niistä aineellisista perusteista, joiden vallitessa turvatarkastus voidaan suorittaa. Turvatarkastusten osalta ei myöskään ole säädetty niin sanotusta sukupuolisäännöstä eli siitä, että läsnä olevan henkilökunnan on riisuuntumistilanteissa oltava samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Käsitykseni mukaan sukupuolisääntöä on vangin yksityisyyden suojan johdosta tästä huolimatta noudatettava myös turvatarkastuksissa.

Tässä asiassa vankila on ilmoittanut ohjeistavansa käytäntöä niin, että turvatarkastusta ei tule suorittaa kameravalvotussa tilassa (kursivoituna tässä). Pidän tätä perusteltuna vangin yksityisyyden suojan kannalta. Menettelyllä on mahdollista varmistaa myös edellä mainitun sukupuolisäännön toteutumista.

Yhdyn aluekeskuksen näkemykseen läsnä olevien vartijoiden lukumäärän ja mahdollisesti tarvittavan näköyhteyden rajoittamisen osalta. Tältäkin osin turvatarkastusmenettely on perusteltua rinnastaa henkilöntarkastuksiin.”

3.3

Kannanotto

Nyt käsillä olevaan kanteluun antamassaan selvityksessä johtaja totesi vankilan kiinnittävän huomiota turvatarkastuksen suorittamispaikkaan sekä suorittamiseen erityisesti niissä tapauksissa, joissa turvatarkastuksessa velvoitetaan vankia vaihtamaan vaatteet.

Kantelijan kirjeessä oli tarkastustilana toimineen osastokäytävän kameravalvonnan lisäksi kyse myös siitä, oliko riisuuntumista edellyttävässä tarkastuksessa ollut läsnä liikaa vankeinhoitohenkilökuntaan kuuluvia. Saamissani selvityksissä ei oteta lähemmin kantaa siihen, kuinka monta henkilöstöön kuuluvaa oli läsnä kantelijan tarkastuksessa. Kantelijan väitettä kuuden ja kahdeksan vartijan läsnäolosta ei ollut myöskään kiistetty.

Kantelija kertoi kirjeessään kävelleensä itse osastolle ja käyttäytyneensä asiallisesti. Vankilan selvityksessä ei ollut mainintaa vangin uhkaavasta käytöksestä tai vastarinnasta. Selvityksessä ei muutoinkaan otettu kantaa kantelijan käyttäytymiseen tilanteessa tai käyttäytymisen mahdollisesti edellyttämään varautumiseen esimerkiksi vangin taustatiedot

huomioiden. Käytettävissäni olevilla tiedoilla vähintään viiden vartijan läsnäolo tarkastustilanteessa ei ole ollut perusteltua.

Asiaan saadun selvityksen ja kantelukirjeessä kerrotun perusteella en voi päätyä muuhun johtopäätökseen kuin, että vankilassa ei ole kantelijan turvatarkastuksen yhteydessä noudatettu käytäntöä, jonka ohjeistamisesta vankila oli jo aiemman (1473/4/11) vangin riisuttamista turvatarkastuksen yhteydessä koskeneeseen kanteluun antamassaan selvityksessä kertonut.

Laillisuusvalvojalle saapui samanaikaisesti toisen vankilaan sijoitetun vangin tekemä, mutta eri ajankohtaa koskeva kantelu vangin turvatarkastuksesta. Tässä kantelussa kuvattu menettely oli jokseenkin identtinen kantelijan kirjeessään kertoman kanssa. Pidän kirjeissä kuvattua menettelyä tarkastuksen toteuttamisessa sekä epäasiallisena että vangin kannalta nöyryyttävänä. Vankilan menettely ei ole ollut vankeuslain 1 luvun 6 §:n 3 momentista ilmenevien suhteellisuusperiaatteen ja vähimmän haitan periaatteen mukaista. Se, että epäasiallisena pidettävä menettely on saatettu laillisuusvalvojan tietoon kahdessa eri ajankohtaa koskeneessa kantelussa, osittaa käsitykseni mukaan, ettei vankilassa ole aiemmin kerrotusta ohjeistuksesta huolimatta kaikilta osin kyetty kitkemään epäasiallisia menettelytapoja.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3 esittämäni käsityksen vankilan johtajan tietoon. Lisäksi korostan, että vankilan on selvityksessään toteamansa mukaisesti edelleen kiinnitettävä henkilökunnan huomiota menettelyyn ja olosuhteisiin vangin turvatarkastuksen toteuttamisen yhteydessä. Tässä tarkoituksessa lähetän kopion päätöksestäni vankilan johtajalle.

Lähetän kopiot päätöksestäni tiedoksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskukselle ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle.